

Amit egy regényből megtudhatunk

Patak Márta: *A test mindent tud*

Forum, 2015

Alighanem mindannyian számtalanszor átéljük már, amikor valaki megkérdezi tőlünk: „Mit olvasol?” Így azt is pontosan tudjuk, hogy ezután – legalábbis ha szépirodalmat olvasunk – szinte elkerülhetetlenül következik: „És miről szól?” Ilyenkor persze aktuális lelkiállapotunk, illetve a könyvbe való belemerültségünk mértéke szerint próbálunk valamilyen választ kiszajtolni magunkból. Néha egyáltalán nem is nehéz, egyszerűen elhelyezzük a történetet térben és időben, vagy besoroljuk a regényt valamilyen mindenki számára ismertnek gondolt műfaji kategóriába. Ezekben az esetekben talán nem is egészen értjük, hogyan képes az irodalomelméleti szakirodalom annyit szenvedni a *téma* fogalmával. Más, szintén nem ritka esetekben azonban hirtelenjében azt sem tudjuk, hol kezdjük – és ilyenkor bizony felsejlik bennünk, talán nem is olyan triviális kérdés egy szépirodalmi mű kapcsán, hogy a szöveg miről szól.

Pedig például Patak Márta *A test mindent tud* című regénye kapcsán nem kérdés, hogy a szöveg *szól* az olvasóhoz, elmesél egy (sőt valójában nem is egy) történetet, ami valamilyen módon érint bennünket, köze van hozzánk. Mégsem tudnám még így végigolvasva sem egyetlen mondatban összefoglalni, hogy miről szól, annak reményében, hogy utána nyugodtan olvashatók tovább. Bármit mondanék is, ami hirtelenjében eszembe jut, hazudnék, megcsönkítanám vele a szöveg jelentőségét. Hiszen Patak Márta regénye nem csupán az 1942-es és 44/45-ös bácskai tömeggyilkosságokról és a velünk élő, gyakran kínzó múltról szól, vagy az olyan emberi kapcsolatok, mint a barátság, testvéri

kötélék és különösen a szerelem bonyolultságáról, a művészlét nehézségéről, arról, milyen nehéz, avagy könnyű magyarnak lenni itthon vagy bárhol a nagyvilágban, vagy akár arról, milyen kevésbé értjük meg intellektuálisan a saját életünk történeteit, miközben a testünk a maga módján „mindent tud”. Ezek mind benne vannak, sőt ezeknél sokkal több is.

A „magyar és szerb dédapáink emlékeknek” dedikált történet első számú narrátora a budapesti pszichológus, Helén, aki hétéves kora óta nem tud semmit szerb származású apjáról, csak hallomásból értesült róla, hogy visszaköltözött Újvidékre. Ez a város annak ellenére központi szerepet játszik a regényben, hogy a történet keretein belül a főszereplők egyike sem jut el oda, mégis mindenkinek van valami köze hozzá. Mindannyiukat hajtja valamilyen erős motiváció arrafelé, ám bizonyos értelemben mégsem válik számukra soha reális térré. Helénen kívül, aki az apját, Uros Jovánovicsot (pontosabban szerb írásmóddal Uroš Jovanovićot) menne megkeresni, a többi szereplőnek is erős, igaz nagyon különböző a kötődése a Duna-menti városhoz, amit sosem láttak a saját szemükkel. Helént rendkívül szoros és nem egészen hétköznapi, irodalmi párhuzammal talán némileg Mihály és az Ulpius testvérek viszonyára emlékeztető barátság fűzi a Csernai ikerpárhoz, Annához és Matyihoz, akikkel együtt nőtt fel. Matyi, a soha ki nem teljesedő festőművész, akár a regény főhősének is tekinthető, noha az elbeszélés az ő halálával indul, tulajdonképpen Helén rá való visszaemlékezéseiből, illetve később az ő naplójának és feljegyzéseinek a részleteiből áll össze a történet. Ráadásul

Újvidék és az ott történtek is sokkal inkább neki, mint Helén elveszett apjának köszönhetően kerülnek a képbe, hiszen Matyit a képzőművészet mellett leginkább a történelem, azon belül is a II. világháború foglalkoztatja, különösképpen a délvidéki események, melyekről festő karrierjéről letéve filmet is akar forgatni.

Érdekes módon azonban ez a terv leginkább akkor válik Matyi rögeszméjévé, amikor elhagyja Magyarországot, és Madridba költözik egy uruguayi születésű félig magyar, félig olasz származású fiúhoz, Imréhez, akivel utcai portrérajzolóként a Budai Várban találkozik. Imre anyai nagyszülei szintén Újvidékről származnak, anyját 1942-ben, nem sokkal Dél-Amerikába történő kivándorlásuk előtt fogadják örökbe, ám nagyapja ezt csak a halálos ágyán árulja el, amikor azt is Imre lelkére köti, hogy látogasson el Bácskába, ami a Montevideóban született fiú számára csak a nagyapja erősen nosztalgikus emlékein keresztül létezik. Éppen ezen a családjá múltjába vezet ő utazáson találkozik Imre Matyival, akit végül magával visz Madridba, ahol hét éven át, Matyi haláláig együtt élnek. Az újvidéki események először Imre egy pesti rokonának, Tera néninek az elbeszéléséből bontakoznak ki, majd ő adja át neki egy másik rokona, a nem sokkal korábban elhunyt Trombitás Janó feljegyzéseit, amelyekben az újvidéki Futaki úton található Đorđević-féle kocsmában hallott történeteket írta le a háború idején történetekről, az 1942. januári „hideg napokról” és az 1944/45-ös vérbosszúról. Közvetlenül ezután veszik át a szót Matyinak a filmhez készített feljegyzései, melyekben nem csupán az egyéni tragédiák, az igazságtalanul elszenvedett magyar, szerb, zsidó és más sorsok kérnek szót, hanem a szövegben beszélő hang is vívódik magában, hogyan lehet ennyi szörnyűséget hitelesen bemutatni.

A válasz az, hogy valószínűleg sehogy. Ezeket az epizódokat olvasva óhatatlanul is Illyés sorai jutottak eszembe: „Mert olyanokat éltünk meg, amire ma sincs ige.”

Talán azóta sincs, és Patak Márta regénye érzésem szerint nem is próbálja azt a látzatot kelteni, mintha manapság már lenne. Nem törekszik a hetven évvel ezelőtti események hiperrealisztikus reprodukálására, hiszen amennyire ez az irodalom eszközeivel lehetséges volt, azt Cseres Tibor a *Hideg napok* és a *Vérbosszú Bácskában* lapjain elvégezte. Paradox módon azonban éppen azáltal hozza közelebb a témát a mai olvasóhoz, hogy eltávolítja, időben és térben egyaránt. Nem egy, a – bizonyos értelemben kívülállóként gyakorlatilag felfoghatatlan – brutalitást naturalisztikusan ábrázoló történelmi tablót vetít elénk, amiből, lássuk be, van nekünk éppen elég, hanem a mai olvasóhoz hasonló XXI. századi embereket mutat be, akik szembesülnek a történelem során elkövetett bűnökkel és átélt traumákkal, és mindenekelőtt azzal, hogy az ezekről folyó diskurzusban sokszor elsikkad az egyes emberek sorsa, bármilyen tragikus legyen is. Matyinak is egészen Madridig, pontosabban a Madrid mellett található Alcalá de Henaresig, Cervantes szülővárosáig kell elmennie, hogy az orosz hadifogságot is megjárt ejtőernyős veterántól, Luistól megtudja, ami történelem, az már mindig politika is egyben. „Mihelyt az embert nézzük, érvényét veszti a történelem” – mondja Luis Matyinak. Az egyén nem találja a helyét a történelem embertelenségében, ami csak okokat és okozatokat, érdekeket és hatalmat ismer, meg persze kollektív bűnöket és kollektív traumákat. Az egyes ember szenvedése, a rajta elkövetett értelmetlen, igazságtalan és kegyetlen erőszak mintha nem lenne tárgya a történelemnek, ami Luis szerint mindig politika. Mintha a narratívák vadkaptalizmusában élnénk, ahol a nagy elbeszélések felfalják a kis történeteket, ám ez mindig csak azoknak fáj, akiknek az egyéni traumája éppen áldozatul esik valamilyen nagy, kollektív és ilyen-amolyan politikai céllal konstruált szenvedéstörténetnek. A filmjét tervező Matyi szemei előtt azonban emberi sorsok, történetek vonulnak fel, nem főszere-

pet követelve, csak hogy megkapják mind a maguk idejét, amelyben tisztességesen elmesélhetik önmagukat, vagyis nem kérnek semmivel sem többet, mint ami minden biztonnal jár nekik. Matyi mégis komoly kihívásként szembesül vele, mégis hogyan tudna ennyi történetet mind szóhoz juttatni, és végül a film természetesen sosem készül el.

Nem is csoda, hiszen mint mindennek, annak is van határa, amit Újvidékről tudhatunk, akárcsak Matyiról, az ő kapcsolatról Imrével, Anna és Helén viszonyáról vagy éppen Madridról. Mert az elménkkel nem tudhatunk mindent. Helén sem képes a teljes történetet elmondani, csak arra tud szorítkozni, amit a saját élményei

és Matyi jegyzetei, naplói, illetve Imre elbeszélései alapján tudhat. És Matyi sem képes megcsinálni a filmjét, vagy akár befejezni Imre portréját, amit még a legelső találkozásukkor, a Várban kezdett el megrajzolni. A regény, ha úgy tetszik, végül is *arról szól*, hogy mindkét narrátora fel- és elismeri ezt a töredékes tudást. Amikor azonban Matyi Madridban a Nuestra Señora del Perpétuo Socorro templom falán megpillantja a feliratot, annak hatására mindketten ráébrednek, hogy a testünk ellenben mindenre emlékszik, mindent tud, mindent eltűr és mindenre képes. Ha színről színre akarunk látni, nincs más dolgunk, mint hogy hallgassunk rá.

Nagy Dániel

Kemény Zoltán: Lépcsők II. (xerotípiá, 30x30 cm, 2014)

NAGY DÁNIEL (1987) szemiotikus. Az ELTE BTK Irodalomtudományi doktori iskolájának hallgatója. Kutatási területe az irodalmi és zenei narráció összehasonlító elemzése.